

REDUCE
PUBLIC
SPACE

**Δημόσιος χώρος . . .
αναζητείται**

Συνέδριο

Δημόσιος χώρος ... αναζητείται

20-22 Οκτωβρίου 2011

Ολύμπιον, Θεσσαλονίκη

Με τη συνεργασία

- της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου
- του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της ΠΣ του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
- του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της ΠΣ του Πανεπιστημίου Πατρών
- του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της ΠΣ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
- του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της ΠΣ του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
- του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου Κρήτης
- του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ

© 2011 Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος / Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας

ΤΕΕ/ΤΚΜ

Μεγάλου Αλεξάνδρου 49

546 43 Θεσσαλονίκη

E tee_thessi@tee.gr

Επιμέλεια έκδοσης

Γιώτα Αθληνίδου

Ανθή Γουδίνη

Παρασκευή Κούρτη

Βαγγέλης Μπεκιαρίδης

Παρασκευή Ταράνη

Σχεδιασμός

Cannot Not Design

Εκτύπωση

Αρίων - Εκτυώσεις

Cannot Not Design Publications

<http://www.cndpublications.com>

Cannot Not Design

<http://www.cannotnot.net>

Γεωργίου Παπανδρέου 86

546 55 Θεσσαλονίκη

T 2310 801 467

F 2310 801 468

E info@cannotnot.net

ISBN 978 960 88610 7 7

Απαγορεύεται η ανασημσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν.2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης Παρισιού, που κυρώθηκε με τον Ν.100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του Ν.2121/1993.

Ποιότητες του δημόσιου χώρου

- H1 Γαρυφαλλιά Κατσάβουνίδου**
Μεγαλώνοντας στην ελληνική πόλη: Η «συνάντηση» της παιδικής ηλικίας με το δημόσιο χώρο
- H2 Έλλη Γκολογκίνα**
«Κάνετε την πόλη βαρετή και τη ζωή γκρίζα» σύνθημα του Μάη του '68 ή παράπονο ενός παιδιού;
- H3 Μυρτώ Χρονάκη**
Ο ενδιάμεσος χώρος του θηλασμού: Μια ιδιωτική πρακτική στον δημόσιο χώρο
- H4 Άννα Νερατζούλη**
«... απέναντι από την πόλη των τυφλών»
- H5 Έλενα Αθανασοπούλου**
Πάυλος Δραγουμάνος
Ανακαλύπτοντας πάλι την πόλη. Αθλητισμός στους δρόμους της πόλης
- H6 Βάνα Τεντοκάλη**
Τι υποκρύπτει ο δημόσιος χώρος
- H7 Γιάννης Περτσελάκης**
Κατερίνα Περτσελάκη
Αναζητώντας το έδαφος: Το σχέδιο γενικής διάταξης λειτουργιών, διαμόρφωσης και ανάδειξης της παραλιακής ζώνης και του παράκτιου ενετικού τείχους στο Ηράκλειο
- H8 Μαρία Σιτζόγλου**
Αλίκη Ιωσαφάτ
Δέσποινα Τσιρέκα
Δίκτυα δημόσιου χώρου σε πολλαπλές στάθμες του αστικού ιστού
- H9 Δέσποινα Ζαβράκα**
Η διπλή ερμηνευτική διάσταση των χώρων ταφής: Η περίπτωση των νεκροταφείων της Θεσσαλονίκης
- H10 Μαρία Δανιήλ**
Η έννοια της διάδρασης στο δημόσιο χώρο. Μία επιζητούμενη ποιότητα για το κέντρο της Θεσσαλονίκης
- H11 Πάνος Δραγώνας**
Από τη φαντασίωση στη διεκδίκηση. Στοιχεία ταυτότητας του αθηναϊκού δημόσιου χώρου, 2004-2011
- H12 Ειρήνη Αποστολάκη**
Μαρία Ανδρουλάκη
Ειρήνη Θλαζάκη
Γιώργος Καλλιγέρης
Ανδρέας Καλλιτεράκης
Στυλιανή Καμαριανάκη
Γιάννης Κτιστάκης
Κυριακή Ντουμισιάκη
Λητώ Ροδουσάκη
Άννα Τσιτωνάκη
Χανιά: Ενοποίηση ανοικτών και πράσινων χώρων
- H13 Βασιλική Γεωργίου**
Δήμητρα Κύρκου
Θωμάς Λειμώνας
Ανακτώντας τη γειτονιά: Μια περιβαλλοντική προσέγγιση
- H14 Ιωάννα Συμεωνίδου**

Τέχνη και δημόσιος χώρος

- Θ1 Χάρης Κανελλοπούλου**
Εφήμερες δράσεις στο δημόσιο χώρο: Νέες αναγνώσεις στην εικόνα και τη λειτουργία της πόλης
- Θ2 Παύλος Σατόγλου**
Εικαστικά δράματα στον αστικό χώρο
- Θ3 Αγγελική Αυγητίδου**
La riazza é pia: Η πόλη ως διευρυμένο πεδίο καλλιτεχνικής πρακτικής
- Θ4 Κωνσταντίνος Ντάφλας**
Οι διαλογικές μετακινούμενες διατάξεις: *circo_08 & circ_09*
- Θ5 Όλγα Βενετσιάνου**
Η ένταξη της οθόνης στον αστικό ιστό
- Θ6 Ελπίδα Καραμπά**
Πάνος Κούρος
Το αρχείο ως δημόσια τέχνη. Η επιτελεστική συνθήκη η ανάληψη δημόσιας δύναμης
- Θ7 Ευθαλία-Θάλεια Γρηγοριάδου**
Όταν το θεατρικό τοπίο συναντά το αστικό: Προς τον εκδημοκρατισμό του δημόσιου
- Θ8 Νέλλα Γκόλαντα**
Γλυπτή Προκουμιά Φλοίσβου και Γλυπτό Θέατρο Αίξου. Δύο έργα χρονικά παράλληλα (1984-1992)
- Θ9 Ορέστης Πάγκαλος**
Το γραφίτι ως πράξη ελευθερίας και επικοινωνίας στον χώρο
- Θ10 Νεφέλη Κονταρίνη**
Ο χώρος σαν «υλικό» της εικαστικής σύνθεσης

**Μεγαλώνοντας στην ελληνική πόλη:
Η «συνάντηση» της παιδικής ηλικίας με το δημόσιο χώρο
Growing up in a greek town:
The "encounter" between children and public space**

Περίληψη

Στα πλαίσια εμπειρικής έρευνας εξετάζεται πώς τα παιδιά αντιλαμβάνονται και χρησιμοποιούν τον ανοικτό δημόσιο χώρο της γειτονιάς τους. Ως μελέτη περίπτωσης επιλέχθηκαν πέντε περιοχές της Βέροιας, ενώ στην έρευνα συμμετείχαν 81 παιδιά ηλικίας από 10 έως 12 χρόνων. Από τα παιδιά ζητήθηκε να φωτογραφίσουν τους δημόσιους χώρους της γειτονιάς τους και στη συνέχεια να σχολιάσουν τις εικόνες που παρήγαγαν. Μεθοδολογικά, η ερευνητική προσέγγιση βασίζεται στην παιδαγωγική της ακρόασης – αφήνοντας την πρωτοβουλία στο κάθε παιδί ως προς το ποια θέματα θέλει να αναδείξει – ενώ θεωρητικά είναι επηρεασμένη από την κοινωνιολογία του παιδιού και την κριτική γεωγραφία. Οι προτιμήσεις των παιδιών – ως προς το ποια μέρη θεωρούν σημαντικά, της αρεσκείας τους, και το αντίθετο – φαίνεται να διέπονται από δυναμικές που κάποιες φορές ακολουθούν τα στερεότυπα ενώ άλλοτε είναι βαθιά υποκειμενικές. Κοινά θέματα που αναδεικνύονται είναι η προτίμηση για τα φυσικά μικροπεριβάλλοντα του αστικού χώρου, η λεπτομερής παρατήρηση της γειτονιάς, η συναισθηματική σημασία που έχουν οι εξωτερικοί χώροι για τα παιδιά. Οι χώροι που επιλέγουν, αν και τους ονομάζουν «χώρους παιχνιδιού», λειτουργούν ως σταθερά σημεία αναφοράς, σε χρηστικό ή σε συμβολικό επίπεδο, για συναντήσεις με συνομηλίκους, για παρατήρηση, ή ακόμη για απομόνωση και ιδιωτικότητα.

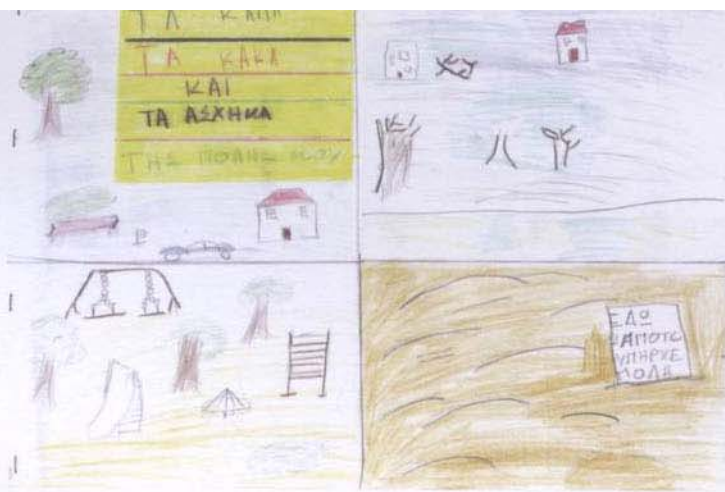
Abstract

The issue of how children perceive and use open public space around their neighborhood is examined in the context of an empirical research using photography as a medium. As case studies, five districts in Veria, Greece, were selected, homes to 81 children aged 10 to 12 years old, who participated in the study. The children were asked to take pictures of the public spaces in their neighborhoods and subsequently to make their own albums, from designing the covers (fig. 1) to writing comments about the images they produced (fig. 4-6). In addition, the children of each class assembled a photographic collage (fig. 2, 3). The research is based on the principles of the pedagogy of listening – in its effort to let each child decide which issues to showcase – while theoretically it is influenced by the discourses of the sociology of childhood and geography. The place preference patterns shown by the children seem to be following stereotypes, at times, while in other cases, are deeply subjective. Common threads in the children's photographic narratives are a preference for natural microenvironments in urban settings, a thorough knowledge and careful observation of their neighborhood, a deep sentimental value that external spaces are endowed by the children. The places they choose, which they name "spaces for play", are nonetheless more than that: they are reference points, in functional or symbolic level, for meeting peers, for observation, or even for privacy and retrieval from everydayness.

Οι μελέτες για τη σχέση των παιδιών με το χώρο και ειδικότερα το χώρο της πόλης, από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σχετικά πρόσφατα, ανήκαν, με λίγες εξαιρέσεις, στο πεδίο της περιβαλλοντικής ψυχολογίας. Με προέλευση είτε από τις παιδαγωγικές επιστήμες, είτε από τις επιστήμες του χώρου, είχαν ως αντικείμενο το πώς ο χώρος της πόλης γίνεται αντιληπτός από το παιδί σε σχέση με την ηλικία, τη νοητική του ανάπτυξη, την κοινωνικοποίησή του. Με μεθοδολογικά εργαλεία όπως η ζωγραφική, το σχεδιάσμα νοητικών χαρτών από τα παιδιά καθώς και η παρατήρηση των παιδιών στο φυσικό χώρο ή σε περιβάλλον εργαστηρίου, από τις έρευνες αυτές έχει μορφοποιηθεί πλέον ένα σημαντικό corpus γνώσεων για την επίδραση του κτισμένου περιβάλλοντος στα παιδιά, ιδίως από ψυχολογική και αναπτυξιακή πλευρά (εφαρμογή των θεωριών του Jean Piaget).¹ Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, μία νέα τάση εμφανίζεται μέσα στην κοινωνιολογική επιστήμη, γνωστή ως «νέα κοινωνιολογία του παιδιού», που επανεξετάζει κριτικά τις ουσιολογικές παραδοχές της εξελικτικής προσέγγισης, περί ύπαρξης σταδίων ανάπτυξης, κ.λπ. και θεωρεί την παιδική ηλικία ως μια κοινωνική κατασκευή.² Με έντονες επιρροές από την κοινωνική γεωγραφία, στις μελέτες που εντάσσονται σε αυτό το νέο παράδειγμα³ η έννοια του χώρου (spatiality) αποκτά κεντρική σημασία. Όπως γράφει ο Chris Jenks: «η πόλη αυτή καθυετή είναι κάθε άλλο παρά ουδέτερη ως προς τις κοινωνικές εμπειρίες και δημιουργεί ένα σύνολο παραμέτρων για το παιδί. Παρουσιάζεται ως ο μεγάλος δημόσιος χώρος αλλά είναι εφήμερα χαρτογραφημένη από ιδιωτικούς χώρους και απρόβλεπτες γεωγραφίες εξουσίας» (Jenks 2005: 83). Μέσα σε αυτό το γενικό θεωρητικό πλαίσιο, η παρούσα μελέτη⁴ θεωρεί τα παιδιά ενεργούς κοινωνικούς δρώντες και τη σχέση τους με τον αστικό χώρο ως αλληλοεπηρεαζόμενη από τη θέση των παιδιών στην κοινωνία. Καθώς η έρευνα βρίσκεται σε εξέλιξη, τα κείμενα αυτά είναι μια πρώτη διατύπωση των σκέψεων που γεννιούνται μετά την ολοκλήρωση της έρευνας πεδίου και σκιαγράφηση των θεμάτων που θα απασχολήσουν τη μετέπειτα ανάλυση.

Η έρευνα πεδίου⁵ είχε στόχο την καταγραφή της οπτικής των παιδιών μέσω της παιδικής ηλικίας (9–12 ετών) πάνω στο δημόσιο αστικό χώρο όπως αυτή αποτυπώνεται με μέσο τη φωτογραφία. Πραγματοποιήθηκε από τον Απρίλιο έως το

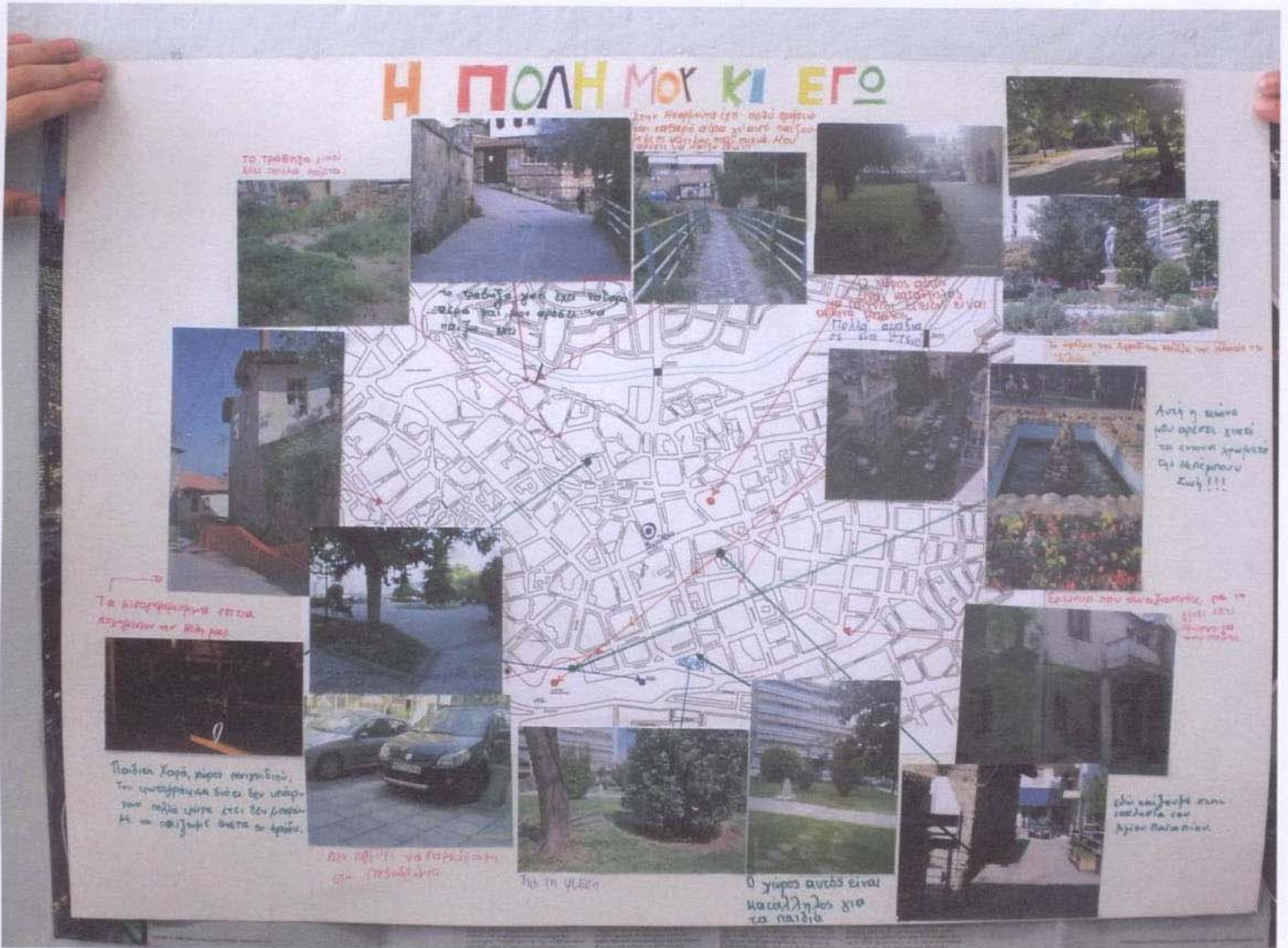
Νοέμβριο του 2010 σε πέντε Δημοτικά Σχολεία της πόλης της Βέροιας, που επιλέχθηκαν ώστε να βρίσκονται σε γειτονίες με διαφορετικά πολεοδομικά χαρακτηριστικά: ιστορικός–εμπορικός πυρήνας της πόλης, κεντρικές περιοχές σχετικά πυκνοδομημένες, περιοχές επέκτασης. Τα παιδιά, 81 συνολικά (39 κορίτσια και 42 αγόρια) που συμμετείχαν, ήταν ηλικίας από 10 έως 12 χρόνων (φοιτούν στις τάξεις Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού). Στην πρώτη μου γνωριμία με την κάθε τάξη, τους έθετα το ζητούμενο, δηλ. να με βοηθήσουν στο να κατανοήσω πώς χρησιμοποιούν και κρίνουν τους δημόσιους χώρους της γειτονιάς τους, φωτογραφίζοντάς τους. Μετά από τη σχετική συγκατάθεση των γονιών, έδινα σε όσους και όσες είχαν αποφασίσει να συμμετάσχουν, από μια φωτογραφική μηχανή για δέκα περίπου μέρες. Στη συνέχεια εκτύπωνα τις φωτογραφίες κάθε παιδιού φτιάχνοντας ένα λεύκωμα για το καθένα, με κενό χώρο κάτω από κάθε φωτογραφία για να μπορούν να προστεθούν λεζάντες, σχόλια κ.λπ. Η αρχική σελίδα ήταν λευκή ώστε το παιδί να δώσει το δικό του τίτλο και να φτιάξει το εξώφυλλο στο προσωπικό του λεύκωμα (εικ. 1). Αυτό γινόταν στα πλαίσια της σχολικής τάξης: τους παρέδινα τα λευκώματα (τα οποία περίμεναν με μεγάλη ανυπομονησία και περιέργεια, και αντάλασσαν ώστε να ξεφυλλίσουν ο ένας το άλμπουμ του άλλου) και τους ζητούσα να γράψουν ως λεζάντα σε κάθε εικόνα «τις σκέψεις που έκαναν όταν τραβούσαν τη φωτογραφία». Στη διάρκεια του εργαστηρίου, η επικοινωνία με τα παιδιά ήταν έντονη και διαφωτιστική: απαντούσαν στις απορίες μου τόσο για τη γειτονιά τους όσο και για την ίδια τη φωτογραφική δράση και το τι σήμαινε γι' αυτά. Από τη συζήτηση αυτή επιβεβαιώθηκαν τα συμπεράσματα από ανάλογες έρευνες ότι η φωτογραφία ως μέσο συντελεί στην αύξηση της δύναμης του παιδιού, καθώς «παρότι η ισχύς που αποκτά το παιδί μέσω της φωτογραφικής μηχανής είναι παροδική, συμβάλλει στο να νιώσει ενεργός δράστης» (Rasmussen & Smidt 2003: 86). Παράλληλα με τα λευκώματα, τα παιδιά έφτιαχναν συλλογικά το «κολάζ της τάξης», δηλ. συνέθεταν σε μια πινακίδα όπου υπήρχε ο χάρτης της περιοχής του σχολείου, τις αντιπροσωπευτικές εικόνες και σχόλια όλων των παιδιών της τάξης. Η δραστηριότητα αυτή έδωσε κίνητρο για συνεργασία μεταξύ τους (π.χ. όταν έπρεπε να ψάξουν όλα μαζί στο χάρτη για να ταυτοποιήσουν τη θέση ενός χώρου

1

2

3

που απεικονιζόταν στις φωτογραφίες – εικ. 2), αλλά και ανέδειξε το πόσο ενθουσιάζονται όταν κάθε παιδί μπορεί να δώσει την προσωπική του ψηφίδα στη σύνθεση αυτού που με πολλή περηφάνεια ονόμαζαν «η πόλη μου κι εγώ» (εικ. 3). Η ανταπόκριση που είχε η δράση στα παιδιά φάνηκε να πηγάζει τόσο από το εργαστήριο ως ευκαιρία για δημιουργία και ελεύθερη έκφραση, όσο, όπως έχει επισημανθεί στη βιβλιογραφία, και από τη δυνατότητα που τους έδωσε η φωτογραφική αποστολή να αναπαραστήσουν ένα θέμα ιδιαίτερα σημαντικό για τα παιδιά που διανύουν τη μέση παιδική ηλικία: την εξερεύνηση του περιβάλλοντος (Jones & Cunningham 1999) – και μάλιστα σε συνεργασία και συνάντηση με έναν ενήλικο που ξέφυγε από τα στερεότυπα της σχέσης δασκάλου–μαθητή.

Η έννοια της συνάντησης είναι καθοριστική για το παιχνίδι των παιδιών στους εξωτερικούς χώρους της πόλης. Ένας δημόσιος χώρος παρέχει τη δυνατότητα

για αυτό που ο Jan Gehl (1986) ονομάζει «επαφή χαμηλής έντασης», δηλαδή μια κατάσταση που λειτουργεί διευκολυντικά στο να αναπτυχθούν – ασχεδιάστα, αυθόρμητα, απρόβλεπτα – άλλες μορφές επαφής, που στην περίπτωση των παιδιών είναι αυτό που ονομάζουμε «παιχνίδι», αν και στην πραγματικότητα εννοούμε την όποια δραστηριότητα επιλέγουν τα παιδιά όταν «βγαίνουν έξω να παίξουν». «Η συνάντηση, το να είσαι παρών στον ίδιο χώρο, είναι σε κάθε περίπτωση το κύριο προαπαιτούμενο» (Gehl 1986: 21). Τα παιδιά της έρευνας έδειξαν στις φωτογραφίες τους ότι περισσότερο από τους χώρους που είναι προδιαγεγραμμένοι για τυπικό οργανωμένο παιχνίδι (παιδικές χαρές), τους ελκύουν οι εξωτερικοί χώροι της πόλης όπου οι συναντήσεις αυτές μπορούν να συμβούν.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η προτίμηση των παιδιών της γειτονιάς για το χώρο που ονομάζουν «ο Καρατάσος» (εικ. 4). Το πάρκο, το οποίο φωτογραφήθηκε από

Εδώ ο χώρος είναι πιο σημαντικό και να χρησιμοποιείται πολύ περισσότερο από ό,τι η παιδική χαρά που βρίσκεται ακριβώς απέναντι.

4

5

Εδώ είναι όπου το γήπεδο

6

1 Εξώφυλλο από το λεύκωμα που έφτιαξε ο Κωνσταντίνος, 12 χρόνων. Cover of the album made by Konstantinos, age 12.

2 Τα παιδιά φτιάχνουν το κολλάζ με τις φωτογραφίες. Children making the photographic collage.

3 Το κολλάζ της ΣΤ' τάξης του 2ου Δημοτικού Σχολείου. Photographic collage made by the 6th grade students of 2nd Primary School.

4 Το πάρκο του «Καρατάσου»· σελίδα από το λεύκωμα της Ηλιάνας, 12 χρόνων. The "Karatasos" park; a page from the album made by Heliana, age 12.

5 Το γκράφιτι· φωτογραφία από το λεύκωμα του Γιάννη, 11 χρόνων. The graffiti; a photo taken by Yiannis, age 11.

6 Το «γήπεδο»· φωτογραφία από το λεύκωμα του Πασχάλη, 12 χρόνων. The "football field"; a photo taken by Paschalis, age 12.

μεγάλο ποσοστό παιδιών της γειτονιάς, είναι μια διαμορφωμένη νησίδα, με αρκετό πράσινο, λίγα παγκάκια, δύο πλακοστρωμένες διαδρομές και σε περίοπτη θέση τον ανδριάντα του Καρατάσου, ντόπιου πολεμιστή του 1821. Κι όμως, αυτός ο μάλλον βαρετός δημόσιος χώρος, για την παρέα των παιδιών που ζουν στη γειτονιά, φαίνεται να είναι πιο σημαντικός και να χρησιμοποιείται πολύ περισσότερο από ό,τι η παιδική χαρά που βρίσκεται ακριβώς απέναντι. Στις λεζάντες των φωτογραφιών που απεικονίζουν τον «Καρατάσο», τα παιδιά δίνουν κάποιες εξηγήσεις: ο χώρος «έχει χόρτο, είναι ασφαλής αν κάποιο παιδί πέσει», «είναι ανοιχτός και καθαρός», είναι «το πάρκο με τα δέντρα που έχουν σχέδιο», είναι εκεί όπου «κάθονται και συζητάω με τις φίλες μου». Από την άλλη, για την απέναντι παιδική χαρά, οι φωτογραφίες και τα σχόλια αφορούν περισσότερο τα γκράφιτι: «Δεν πρέπει να γράφουν με σπρέι γιατί (ο χώρος) είναι δημόσιος». Οι αναφορές στη

λειτουργία της είναι γενικές μάλλον παρά προσωπικές: «είναι ένας περιφραγμένος χώρος για παιχνίδι», «στην παιδική χαρά της Ελλάς τα παιδιά παίζουν».

Στις φωτογραφικές καταγραφές των παιδιών υπάρχουν θέματα επαναλαμβανόμενα και, θα ονόμαζε κανείς, στερεοτυπικά (π.χ. ο θαυμασμός για τα δέντρα, το πράσινο) και άλλα που σε μια πρώτη ανάλυση φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο από την ιδιοσυγκρασία κάθε παιδιού και την προσωπική του σκέψη και τρόπο ζωής. Ένα τέτοιο είναι η παρουσία των γκράφιτι: τα περισσότερα παιδιά, ιδίως από τη γειτονιά του κέντρου, τα σχολιάζουν αρνητικά. Ένα κορίτσι τα φωτογραφίζει και γράφει: «Χάλια, όλο παντού γκράφιτι»· παρακάτω, τονίζει την αντίφαση της παρουσίας τους με εκείνης των παιδιών: «Βρίσκεται στην παιδική χαρά. Όλο τέτοια κάνουν εκεί τριγύρω». Από την άλλη, στο άλμπουμ ενός αγοριού όπου παραθέτει φωτογραφίες από το αγαπημένο του πάρκο, τα γκράφιτι παίζουν

πολύ διαφορετικό ρόλο: «Θέλω να δείξω τα γκράφιτι που κάνω εγώ και οι φίλοι μου», γράφει ως λεζάντα της φωτογραφίας που τράβηξε (εικ. 5).

Μια άλλη δυναμική κατάσταση είναι η παρουσία των γλυπτών στους δημόσιους χώρους: μιλώντας για τρία μνημεία που βρίσκονται στο ίδιο πάρκο, τα αγάλματα των παιδιών κεινούνται από τη σωματική σχέση που έχει ένα κορίτσι με το άγαλμα του «αντάρτη» [«αυτό είναι ένα άγαλμα που μου αρέσει και σκορφαλώνω σ' αυτό»], στην σχετικά αδιάφορη παραπομπή [«αυτό το άγαλμα μου θυμίζει την αρχαία εποχή», γράφει ένα αγόρι για την προτομή του βασιλιά Κωνσταντίνου], μέχρι την έντονα συναισθηματική δήλωση ενός αγοριού, που γράφει: «όταν τράβηξα αυτή τη φωτογραφία, ένιωσα κάτι για το έθνος» – κάτω από τη φωτογραφία του γνωστού ανδριάντα του «Καρτάσου». Σε διαφορετικά επίπεδα και τα τρία γλυπτά είναι μέρος του παιχνιδιού των παιδιών: είναι ακριβώς το γεγονός ότι είναι ένα φυσικό αντικείμενο ανοικτό στην ερμηνεία του που το καθιστά τέτοιο. Όπως γράφει ο Aitken (2001: 176), «παιχνίδι είναι η ενεργός διερεύνηση του ατομικού και κοινωνικού φανταστικού, οικοδομημένο πάνω στους τόπους της καθημερινής ζωής».

Στο λεύκωμα ενός αγοριού από τη συνοικία του Προμηθέα, συναντάμε τρεις φωτογραφίες ενός ασφαλτοστρωμένου δρόμου, πάνω στο όριο της γειτονιάς, μπροστά στην τελευταία σειρά οικοδομών. Στην πρώτη άποψη του δρόμου, το αγόρι γράφει: «εδώ εγώ και οι φίλοι μου παίζουμε μπάλα» στα δεξιά της φωτογραφίας διακρίνουμε τρία παιδιά (τους φίλους;) που κάνουν ποδήλατο. Στη δεύτερη λήψη, ο φωτογράφος έχει γυρίσει προς την άλλη κατεύθυνση του ίδιου δρόμου, και γράφει «αυτό είναι το κάτω μέρος του γηπέδου» ενώ, στην τρίτη φωτογραφία (εικ. 6), μια πιο μακρινή λήψη του δρόμου συνοδεύεται από τη λεζάντα: «Αυτό είναι όλο το γήπεδο». Το «γήπεδο» για το παιδί δεν είναι το «επίσημο» γήπεδο της γειτονιάς (που βρίσκεται σε απόσταση μερικών τετραγώνων, και το οποίο το παιδί δεν έχει φωτογραφίσει)· διαφέρει απ' αυτό, καθώς δεν είναι περιφραγμένο, λειτουργεί ταυτόχρονα ως χώρος για ποδήλατο και είναι σε άμεση επαφή με τα σπίτια μελών της παρέας. Είναι ένας τόπος που το αγόρι και η παρέα του έχουν φτιάξει μαζί, όπου έχουν επιλέξει να συναντιούνται, όπου το παιχνίδι δεν προκαθορίζεται. Τέτοιες επιλογές και ενεργήματα στο χώρο, «τακτικές», όπως τις ονομάζει ο Michel de Certeau, αυτές οι «σαν του μικροβίου, μοναδικές και πληθυντικές πρακτικές που το αστικό σύστημα υποτίθεται ότι διευθετεί ή καταπιέζει, αλλά έχουν επιβιώσει της παρακμής του» [de Certeau 1984: 96], φαίνεται να καθορίζουν τις συνθήκες της κοινωνικής ζωής των παιδιών πολύ περισσότερο από την χρήση μονολειτουργικών, οργανωμένων, σχεδιασμένων με τις προδιαγραφές, χώρων για παιχνίδι και αθλήματα.

Αν αποτολμούσαμε ένα πρώτο συμπέρασμα από τις φωτογραφικές καταγραφές των παιδιών, αυτό θα ήταν ότι σημασία για τα παιδιά έχουν οι χώροι που προσφέρουν ευκαιρίες για μια ποικιλία δραστηριοτήτων. Όπως γράφει η Jane Jacobs στο κλασικό της βιβλίο «Ο θάνατος και η ζωή των μεγάλων αμερικανικών πόλεων», αυτό που φαίνεται να χρειάζονται είναι «έναν μη εξειδικευμένο εξωτερικό χώρο που να λειτουργεί ως βάση από την οποία να μπορούν να παίξουν, να κάνουν παρέα με τους φίλους, και να σχηματίζουν τις αντιλήψεις τους για τον κόσμο» [Jacobs 1993: 106]. Παρά το μειωμένο [σε σχέση με προηγούμενες γενιές] χρόνο που τα παιδιά περνούν στους ανοιχτούς δημόσιους χώρους, ο χώρος της πόλης έχει σταθερή συναισθηματική αξία για τα παιδιά γιατί αντιπροσωπεύει τον τόπο όπου το παιδί συναντά τον κόσμο: παρατηρεί τους άλλους ανθρώπους, κάνει παρέα με συναμλήκους, πετυχαίνει την επιθυμητή απομάκρυνση από το περιβάλλον του σπιτιού καθώς μεγαλώνει. Από την άλλη, ο ίδιος ο δημόσιος χώρος και το τι έχει σημασία σε αυτόν είναι μέρος του «παιχνιδιού» των παιδιών: μέσα σε αυτόν αναδεικνύονται οι διαφορετικότητες που συνυπάρχουν μέσα στην κατηγορία που απλουστευτικά ονομάζουμε «παιδί». Στη μετέπειτα ανάλυση, έχοντας ένα ευρύ δείγμα από διάφορες περιοχές της πόλης, θα εξεταστούν οι διαφορετικότητες (π.χ. οι αντιδιαμετρικές απόψεις σχετικά με τα γκράφιτι) αλλά και οι σταθερές (όπως η προτίμηση για τα δέντρα και το πράσινο) που αναδύονται από τις

φωτογραφικές καταγραφές των παιδιών, δηλ. η οπτική πάντως στο δημόσιο χώρο καθώς ταλαντεύεται μεταξύ υποκειμενικότητας και προσαρμογής στο κοινωνικό περιβάλλον. Τα παιδιά – «καταναλωτές» (για να ακολουθήσουμε την ορολογία του de Certeau) του αστικού ιστού, δείχνουν με τις φωτογραφίες τους ότι η ζωή τους εκτυλίσσεται μεταξύ και κάποιες φορές σε ανατροπή των λειτουργιών που τον συνθέτουν και αυτές οι υποκειμενικά ορισμένες, μη προσχεδιασμένες λειτουργίες, τόσο νοητικές όσο και σε επίπεδο πράξης, του δημόσιου χώρου και των στοιχείων του είναι που μας ενδιαφέρουν περισσότερο.

Υποσημειώσεις

- 1 Για μια συστηματική και πλήρη επισκόπηση της βιβλιογραφίας για την ανάπτυξη της χωρικής αντίληψης στα παιδιά, βλ. Hart, R. & Moore, G. «The Development of Spatial Cognition: A Review», στο Downs, R. & Stea, D. (1973: 246–288).
- 2 Οι James & Prout (1999: 7–31) θέτουν ως ορόσημο για την εμφάνιση της νέας κοινωνιολογίας του παιδιού, το έργο του Aries, *Centuries of Childhood*, όπου για πρώτη φορά η παιδική ηλικία τέθηκε ως μια κοινωνική κατασκευή.
- 3 Κατά τον Aitken (2001), η εμφάνιση του νέου παραδείγματος μπορεί να ανιχνευτεί ήδη τη δεκαετία του 1970 στο, ρηξικέλευθο για την εποχή του, έργο του «επαναστάτη» γεωγράφου Bill Bunge, για τον οποίο «σαν καναρίνια σε ορυχεία, τα παιδιά ήταν βαρόμετρο για την κατάσταση της κοινωνίας, και οι χωρικές στατιστικές αποκάλυπταν τα μοτίβα αυτής της αρρώστιας» [Aitken 2001: 13].
- 4 Η έρευνα είναι μέρος διδακτορικής διατριβής που εκπονείται στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και επικυρώνεται από την πράξη «Ηράκλειτος II», πράξη που υλοποιείται στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγράμματος του Υπουργείου Παιδείας «Εκπαίδευση και διά βίου μάθηση», με τη συγχρηματοδότηση του ΕΚΤ.
- 5 Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε μετά από έγκριση του Υπουργείου Παιδείας.

Βιβλιογραφία

- Aitken, S. [2001]. *Geographies of Young People; the Morally Contested Spaces of Identity*. London & New York: Routledge.
- de Certeau, Michel (1984). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Downs, R. & Stea, D. [Επιμ.] (1973). *Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior*. Chicago: Chicago University Press.
- Gehl, J. (1986). *Life between buildings: Using public space*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Jacobs, J. (1993, πρώτη έκδοση 1961). *The death and life of great American cities*. New York: The Modern Library.
- James, A. and Prout, A. [Επιμ.] (1999). *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London & Bristol, PA: Falmer Press.
- Jenks, C. (2005, πρώτη έκδοση 1996). *Childhood*. 2nd ed, Key Ideas. London & New York: Routledge.
- Jones, M. & Cunningham, C. (1999). *The Expanding Worlds of Middle Childhood*. Στο E. Teather [Επιμ.], *Embodied Geographies: Spaces, Bodies, and Rites of Passage* (σσ.27–41). London & New York: Routledge.
- Rasmussen, K. & Smidt, S. (2003). *Children in the neighborhood: The neighborhood in the children*. Στο Christensen, P. and O'Brien, M. [Επιμ.]. *Children in the City: Home, Neighborhood and the Community* (σσ.82–100). London: RoutledgeFalmer.